

AZ OKTATÁSGAZDASÁGTANI IRÁNYZAT A MUNKAERŐ- ÉS
OKTATÁSTERVEZÉSRŐL (ISMERTETÉS ÉS KRITIKA)

Minden olyan elemzés, amely egy-egy irányzat bemutatását tűzi ki célul, többszörösen nehéz feladatot állít ön maga elé. Először is irányzatként kell kezelnie azokat a szerzőket, akik soha nem fejtettek ki azcnos gondolatokat, akiknek publicisztikai megnyilvánulásai eltérnek egymástól. Másodszor, meg kell rajzolnia azt a történeti-gondolati ívet, amely a szerzők együvé tartozását dokumentálja.

Az oktatásgazdaságtani irányzat képviselői szerencsénkre nem állítják nehéz feladat elé elemzőiket. Közös munkák, együtt publikált írások jelzik az irányzat képviselőinek együvé tartozását, demonstrálják - a kétségkívül meglevő eltérések ellenére - mondanivalójuk, gondolati rendszerük közös elemeit.

Elemzéseinkben együtt tárgyaljuk azoknak a közgazdászoknak könyveit, cikkeit, nyilvános publikációit, akik az oktatás és a munkaerő-gazdálkodás alapvető kérdéseiben azonos elveket vallanak. Helyzetünket megkönnyíti, hogy az oktatásgazdaságtani irányzat öndefiníciója megtörtént, tervezési elképzelésük közös gyökereit maguk a szerzők emelik ki, mint ahogy kidomborítják az irányzat elnevezést is.¹

Az oktatásgazdaságtani irányzat mondanivalóját a következőkben foglalhatjuk össze:

Az oktatási rendszer szervezetét, felépítését, működését hosszútávon a munkaerő-szükséglet alakulásának kell alárendelni. Csak ezáltal lehet biztosítani a gazdaság és az oktatás közötti összhangot, és csak így lehet a gazdasági fejlődés által igényelt munkaerő-mennyiséget és -minőséget biztosítani. Az összhang követelménye a társadalom és gazdaság fejlődéséből objektív követelményként adódik.

E vázlatban természetesen csak az irányzat lényegi gondolatkörét írtuk le. A részletes bemutatást az alábbiakban végezzük el.

Mondanivalónkat három részre osztottuk. Az első részben a gazdaság, a második részben az oktatás rendszerével kapcsolatos nézeteket ismertetjük. Végül néhány kritikai megjegyzéssel zárjuk írásunkat.

1. A gazdasági rendszer és a munkaerő-szerkezet fejlődési tendenciái

Az oktatásgazdaságtani irányzat - születésének pillanatában - a technikai változásokra, a tudományos-technikai forradalom hatására, ezek várható következményeire hívta fel a figyelmet. A kiinduló elképzelések szerint a tudományos-technikai haladás az elkövetkező években domináns tényező lesz mind az üzemszerkezet, mind a munka jellegének és tartalmának változásában.² A technikai változások átalakítják a társadalmi-gazdasági környezetet - vélik szerzőink -, ezen átalakulások hatásaként új népgazdasági ágazatok - jelennek meg a gazdasági struktúrában.

E nagyfokú gazdasági átalakulások a munkaerő-szerkezet megváltozását vonják maguk után.

A technikai változások - írják - a termelés tárgyi előfeltételeit változtatják meg. A tárgyi feltételeket működtető munkaerőnek alkalmazkodnia kell a technikai robbanáshoz, összetételében, szerkezetében, minőségében meg kell felelnie a technikai kihívásoknak.³

Mindezen hatások együttes eredményeként a társadalom munkamegosztási szerkezete alakul át, megváltozik a szakmák gyakorlása során kifejtett képességek rendszere, átalakul a munkaerő szakmai tudásának összetétele. A technikai feltételek megerősítik az általános műveltséggel, a szellemi képességekkel szembeni igényeket is.

A legerőteljesebb hatás azonban a szakképzett munkaerő jelentőségének emelkedésében, számszerű gyarapodásában, minőségének robbanásszerű fejlődésében jelentkezik.

A szakképzett munkaerő társadalmilag betöltött új szerepe fontos következményekkel jár a társadalom számára. Társadalmi méretekben kell ezután arról gondoskodni, hogy a szakképzett munkaerő mind számban, mind minőségben a gazdaság rendelkezésére álljon.

Ezzel eljutottunk az oktatásgazdaságtani elméletek egyik legfontosabb axiómájához. A tétel lényege, hogy a technikai fejlődés automatikusan magával hozza a szakképzettség erősödésének igényét, a szakképzett munkaerő számának emelkedését. Azonban, ha csak ennyiben állna az iskola mondanivalója, nem lenne érdemes foglalkozni elképzeléseik ismertetésével. A szerzők álláspontjuk bizonyítékeként az egész világgazdasági folyamat bemutatását vállalják.

A technikai fejlődés II. világháború után bekövetkezett felgyorsulása - írják - a szocialista és a nyugat-európai tőkés-országokra egyaránt jellemző. Ez a gyors technikai felfutás állította előtérbe a szakképzés, a szakoktatás társadalmi problémáit, profiljának, képzési szerkezetének átalakulási szükségességét. A szakképzés rendszerének társadalmi méretű kiépülése jelentős tőkét igényelt, a társadalom koncentrált beruházásokkal válaszolt a technikai fejlődés kihívásaira.

E hatások eredményeképpen az oktatás gazdasági pozíciói két oldalon változtak meg. Az egyik a gazdasági növekedés felől alakította át az oktatás társadalmi szerepét. A gazdasági növekedés ugyanis - mint az anyagi beruházások alapja - maga alá rendelte az oktatás fejlesztési lehetőségét. A másik oldalon ugyanakkor az a felismerés vezeti a beruházásokat, hogy a gazdasági növekedés lehetősége - bizonyos körülmények között - a munkaerő képzettségi színvonalában rejlik.⁴ A magasabb fejlődési fok eléréséhez tehát előfeltétel az oktatás kettős kapcsolatának helyes arányú megtervezése.

A második világháborút követő technikai fejlődés nemcsak az oktatás társadalmi-gazdasági szerepében hozott változásokat. A technikai felfutás megváltoztatta a képzés jellegét, összetételét. Differenciálta és specializálta a szakmák - foglalkozások - elsajátítandó ismeretanyagát, másrészt - ezzel párhuzamosan - átalakította az oktatás intézményeinek rendszerét is.

Az intézményhálózat átalakulására jellemző a közép- és felsőfokú oktatás térhódítása. Amíg a XIX. sz.-ban a nagyipar térhódítása létrehozta az általános iskolát, addig a tudományos-technikai forradalom az oktatás intézményhálózatán belüli eltolódásokat okozott.⁵

Az oktatás és képzés változása párhuzamos tehát a tudományos-technikai forradalom térhódításával. Az új oktatási intézményrendszer keretei között végzett, szakmával rendelkező munkaerő azonban a gyárban, üzemben kerül kapcsolatba a technikával, itt, e helyütt lép működésbe mindaz a tudás és képességrendszer, amelyet az oktatás során elsajátított. Lássuk, hogy elemzi az oktatásgazdaságtani irányzat az üzemi szervezet, a termelési feltételek megváltozását.

A termelés végső soron - írják - két tényezőre redukálható, a munkaerőre és a termelési eszközökre. A termelés folyamatában e két feltétel, globálisan nézve a munkahely- és a munkaerő-struktúra egyesül.⁶ A termelés két oldalának kölcsönhatásában a termelőeszközök oldala dominál, mivel a "technikai haladás következtében magában a munka jellegében következnek be változások, amelyek a munkásokkal szembeni minőségi követelményeket megváltoztatják."⁷

A technikai követelmények a munkahelystruktúrában csapódnak le, öltenek testet. A munkahelystruktúra elemei ugyanis tartalmazzák a munkamegosztási szerkezet egészét, a munkaerővel szemben támasztandó követelményeket képviselik.

Ezzel eljutottunk az oktatásgazdaságtani elméletek második axiómájához. Feltételezéseik szerint a munkahelyek rendszerre mint a munkamegosztás rendszerének hordozója tartalmazza a munkaerővel szembeni követelményeket.

Természetesen ezek után szemügyre kell vennünk a munkaerő oktatásgazdaságtani definícióját is.⁸ E definíció központi eleme a társadalmi munkamegosztásban való részvétel képessége, e képességeket hordozó tudás- és információs bázis birtoklása. Hozzáteszik: a munkaerő sohasem homogén egész, hanem "az ismeretek színvonalá, és a szakmai jelleg" szerint strukturált rendszer.

Mindezek alapján logikusan hangzik a gondolatmenetből adódó végkövetkeztetés is: a munkaerő szakmai struktúrájának alkalmazkodnia kell a termelés tárgyi előfeltételei által előidézett helyzethez, azaz a munkahelystruktúrához. Szerzőink kiemelik az alkalmazkodás folyamatát, mivel a munkafolyamat sikere ettől függ. A munkahelystruktúra és a munkaerő szakmastruktúrájának összhangja eldönti a termelékenység kérdését is.

Minél nagyobb az összhang a két struktúra között, annál nagyobb a munka termelékenysége - mondja Timár János. Olajos Árpád ehhez hozzáteszi: ezen összhangtól függ a termékek mennyisége és a társadalmilag szükséges munkaidő (az érték) is.⁹ Olajos véleménye szerint ez az összhang sohasem valósulhat meg súrlódások nélkül, létrehozására ennek ellenére törekedni kell.¹⁰

A súrlódások, a zavarok egyik oka a két struktúra eltérő növekedési üteme. A munkaerő szakmai szerkezete például alaposan elmaradt a tudományos-technikai forradalom által beindított és a termelőeszközökben megjelenő fejlődés mögött. Ezért a munkaerő struktúráját csak társadalmilag szervezett, különleges módszerekkel lehet az új követelményekhez hozzáigazítani.¹¹ Így kerül előtérbe - mint módszer és lehetőség - az oktatás intézményrendszerének tudatos alakítása, tervezett fejlesztése.

Meg kell jegyeznünk, az irányzat képviselőinek véleménye a struktúrák összhangjának kérdésében nem egységes. Az Olajos Árpád-Kutas János szerzőpár az inkonzisztencia tényét természetesen veszi, ezzel szemben Timár János még a hetvenes évek közepén is a két struktúra inkongruenciáját igyekezett kiküszöbölni.¹² Szerinte az összhangon alapuló fejlesztést úgy kell megvalósítani, hogy a képzést a népgazdaság munkaerő-szükségletének kell alárendelni. Ebben egyébként a más véleményen levő szerzők is egyetértenek Timár Jánossal.

Szerzőink részletesen foglalkoznak a munkaerő-gazdálkodás és a foglalkoztatottság magyarországi alakulásának történetével. Fejtegetéseikből a következők derülnek ki.

A munkaerő-struktúra alakulására két gazdasági-technikai forradalom gyakorolt nagy hatást. Az egyik az ipari forradalom, a másik a tudományos-technikai forradalom volt. Az ipari forradalom során a szellemi és a fizikai munka különvált, a szakmai szerkezet átalakulása a generációváltozással esett egybe. A tudományos-technikai forradalom következtében megnőtt a szellemi munka jelentősége, szerepe előtérbe került, a középfokú oktatás általánossá vált, és kiépült a felsőoktatás intézményhálózata is.

Magyarországon az ipari forradalom és a tudományos-technikai forradalom egybeesett. Az ipari forradalom záró korszaka a tudományos-technikai forradalom kezdetébe nőtt át. Magyarországon ezek miatt egyre inkább a tudományos-technikai forradalom éreztet-

te hatását. Ennek bizonyítéka, hogy csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, nőtt a szolgáltatásban és az iparban dolgozók száma. A nemzetközi tendenciák érvényesülése tehát Magyarországon is kimutatható.

A magyar népgazdaság munkaerő-szerkezetét befolyásolta az extenzív fejlesztési korszak, meghatározta az intenzív fejlesztésre történő átállás szükségszerűsége.

Ezek ellenére 1960-ig nem folyt tudatos munkaerő-tervezés. A tudományos-technikai forradalom beköszöntte, a növekedés intenzifikációja most már elengedhetetlenné teszi a tudatos munkaerő-tervezést.

A tudatos munkaerő-tervezés alkalmas az inkonzisztencia folytán keletkező feszültségek eliminálására, de az intenzív korszak beköszöntével kimerülő munkaerő-tartalékok szorító kényszerre is a munkaerő-tervezés fontosságát húzza alá.

E gondolatmenethez kapcsolódik az oktatási rendszer ismételt előtérbe állítása. Az új munkaerő ugyanis - leszámítva a hatvanas évek közepén munkába álló nőket - javarészt a fiatal munkaerőből szerveződik, azokból a munkavállalókból, akik éppen elhagyták az oktatási intézményeket. A fejlődés - szerzőink szerint - várhatóan a szakképzettség növelése felé tolja el az oktatási rendszerrel szemben megfogalmazódó igényeket, így a munkaerőtervezés, oktatástervezés és a szakoktatás prognosztizálása szervesen összetartoznak.

A tervezés nem lehetetlen - vélik szerzőink. Az intenzív korszak beköszöntte felerősítette a központi tervezés szükségességét, e feladat ellátásához a tervezési intézmények és hagyományok is rendelkezésre állanak.¹³ A tervezésnél lehet - és kell - az aránytalanságokat megszüntetni, a feszültséggócokat felszámolni, az inkonzisztenciáknak véget vetni.

A tervgazdálkodás lehetősége az egész népgazdaság egységes szerkezetéből következik - érvelnek szerzőink.¹⁴ A népgazdaság fejlődése érdekében globális, mindent átfogó tervezés szükséges, olyan, amely a termelés arányainak megfelelő arányokat tud kialakítani a dolgozók szakképzésében.¹⁵ A tervezett arányoknak globálisan át kell fogniuk a szakmunkaerő mennyiségét és minőségét.

Szerzőink az új tervezési korszakot élesen elkülönítik az 1953. előtti periódustól. Először - mondják - most már jobban lehet és kell támaszkodni a tudományok eredményeire, a tervezésnek szigorúan meg kell maradnia a hosszútávú előrejelzéseknél. A hosszútávú tervezés szükségességének fő oka, hogy a munkaerő újratermelése 15-20 éves folyamat. A hosszútávú tervezés vitathatatlan előnye, hogy a jövő követelményeinek fényében lehet cselekvési eszközeinket megválasztani.

A jövő követelményeinek előtérbe állítása sok veszélyt rejt magában. *Kovács János* tisztaban van ezekkel, azonban a rövidtávú munkaerő-gazdálkodás nyakába varrja a társadalmi feszültségek indukálását.¹⁶ Hosszútávon - fogalmaz - ha a feszültségek nem is szüntethetők meg, de hatásuk korlátozható, kezelhető.

Szerzőink élesen elhatárolják magukat az oktatástervezés adminisztratív módszereitől. Még a gyanú árnyékát is szeretnék elkerülni, ezért az intézkedések komplex rendszeréről írnak, közgazdasági eszközök igénybevételéről tesznek említést.¹⁷

A hosszútávú tervezés harmonikus növekedést, a feszültségek kiiktatását ígéri. Alapelvét szerzőink a következőkben foglalják össze.

A foglalkoztatáspolitikát a foglalkoztatási egyensúlynak kell uralnia. Ez a teljes foglalkoztatottság soha fel nem adható axiómáját jelenti. A teljes foglalkoztatottság előfeltétele, hogy "biztosítva legyen a megfelelés a munkahely- és a munkaerőstruktúra között."¹⁸ A konzisztencia kérdése így válik a szocializmus előfeltételévé.

A foglalkoztatáspolitikának - írják - rétegenként eltérő módszerekkel kell rendelkeznie. Az a csoport, amely e politika előterében állt, időszakonként változott. Előbb a nők, aztán a fiatalok jelentették a foglalkoztatáspolitikára számára érdekes csoportot.¹⁹

Amint a foglalkoztatáspolitikát a fiatalság felé fordult, a művelődéspolitikát és az oktatáspolitikát célrendszere is megjelent a hosszútávú tervezésben.

A képzettségi színvonal alakulása - ami a művelődés- és oktatáspolitikát változásaitól függ - alapvetően meghatározza a tervezés által biztosítani kívánt összhang létrejöttét, illetve sorsát.

Az oktatásgazdaságtan ezért vonta be érdeklődési körébe a pályaválasztás, a továbbtanulás kérdésköreit.²⁰ E megfontolás abból fakad, hogy az oktatási intézményekben létrejövő túlképzés, illetve az egyes szakmákban jelentkező tanulóihiány alapvetően rombolja az összhang elérésének lehetőségét.

Az oktatásgazdaságtan ezen az úton jutott el a pályaválasztás, az oktatási-pedagógiai propaganda megszervezésének, irányításának napi tennivalóihoz. A következőkben bemutatjuk, milyen munkaerő-szerkezeti változásokkal számol az oktatásgazdaságtan.

A hatvanas évek elején húsz évre előre készítettek prognózist. A szakemberek számának nagyfokú növekedésével, a szellemi munka arányának térhódításával számoltak. Gyors növekedést jósoltak a szakoktatásban is. Prognózisukat a hetvenes évek közepén is fenntartották. Véleményüket csak a nyolcvanas évek elején változtatták meg. Ekkor a munkaerőhelyzetet elemezve megállapították, hogy a nem fizikai munkakörökben a szakképzés teljes egészében kielégíti a népgazdasági munkaerő-szükségletet, ellenben a fizikai munkák területén túlképzés mutatkozik.²¹ Megállapították, a képzési ütem szintentartása 1990-re 400 ezer "felesleges" munkaerőt hozna létre. A legnagyobb probléma azonban szerzőink szerint az, hogy ugyanakkor ugyanannyi betanított és segédmunkás hiányozna a népgazdaságból. A munkaerő- és a munkahelystruktúra konzisztenciája felborulna tehát, méghozzá túlképzés miatt. Az irányzat képviselőinek véleménye szerint az összhangot csak akkor lehetne fenntartani, ha az oktatási rendszer reformjaival biztosítani lehetne a népgazdaság betanított és segédmunkás-szükségletének kielégítését.²² A nyolcvanas évek prognózisaiban ezért előtérbe állították a nem szakképzett munkaerő kiképzésének biztosítását.

Az első rész végén - értékelésünket elhagyva - megállapíthatjuk, az irányzat - fő mondanivalóját tekintve - önmaga elmentéséhez jutott el. A szakmunkaerő technikai fejlődésre alapozott törvényszerű fejlesztése úgy látszik mégsem ment végbe zavartalanul. Mielőtt erről bővebben szólnánk, szeretnénk bemutatni azokat a javaslatokat, nézeteket, amelyek az oktatási intézményekről, átalakításuk irányáról vallanak.

2. Az oktatási rendszer működéséről, átalakításának irányáról

Nem szükséges még egyszer végigkövetnünk azt a logikát, amely elvezet bennünket a munkaerő-tervezéstől az oktatási reformok szükségességének elismeréséhez. Ki kell azonban emelnünk azt a nézőpontot, amely az oktatási rendszert egyetlen funkcióra, a szakképzési feladat ellátására redukálja. Az oktatási rendszer ilyen felfogása azon alapul, hogy a munkaerőforrások elapadása után az összes munkába álló munkaerő minőségét egyetlen társadalmi intézménytípus, az oktatási rendszer határozza meg. Befolyásolja a szakképzettségi struktúra alakulását, a képzés eredményességét.²³ A tudományos-technikai forradalom korszakában különösen fontos a népesség általános műveltsége, amelyet egyértelműen az iskolarendszer állapota, tudásközvetítésre történő felkészültsége határoz meg. Oktatás alatt ezek szerint semmi egyéb nem értendő, mint a termelési funkciók megfelelő ellátásához vezető folyamat.²⁴

Mindezek miatt az oktatási rendszernek szorosan illeszkednie kell a népgazdaság működéséhez. Az oktatásfejlesztés feladata ezen illeszkedés létrehozása. Az oktatás tervezésének kiindulópontja a népgazdaság szakképzett munkaerő szükségletének várható alakulása.²⁵

Az oktatás társadalmilag kiemelkedő szerepét húzza alá az a tény, miszerint a fejlődés során az oktatás lett a képesség- és tudásátadás legfontosabb társadalmi csatornája. Így az oktatásban adódnak át azok az ismeretek is - mondják szerzőink - amelyek a fejlett technika működtetéséhez szükségesek.²⁶

Az oktatási rendszert horizontális és vertikális tagozódásában kell tervezni. Mindennek alapja a munkaerő-tervezés Vertikális struktúráján értik az alap-közép-felsőfok hármasságát, horizontális struktúráján az egyes fokozatokhoz tartozó iskolákat. A horizontális struktúra alakulását a társadalom munkamegosztásának rendszere határozza meg, a szakmastruktúra változásai ezért mindig magukkal hozzák az oktatási rendszer horizontális szerkezetének átalakítási igényét.

Az iskolatervezés a konzisztenciamodell megalkotása útján biztosítja a társadalmi-gazdasági elvárásokkal való összhangot. A modell megalkotásának kiindulópontja a szakmai csoportok várható növekedése. Az iskolarendszernek - és nemcsak a tervben - ki kell elégítenie az újratermelés során jelentkező munkaerő-szükségletet.

A tervezés-modellezés során fel kell tételezni a teljes foglalkoztatottság fennmaradását. E mellett szükséges feltételezni, hogy az oktatásban "nem érvényesül diszkrimináció sem az egyes társadalmi rétegek, sem az egyes korosztályok irányában."²⁷

E modell megalkotása során azokkal a társadalmi tényezőkkel kell számolni, amelyek a társadalom egészének újratermelését jelentik. A gazdaság egységes egész, ezért az oktatási modell megalkotása nem okoz különösebb nehézséget - vallják szerzőink.²⁸

Olajos Árpád szerint az ilyen modell képes az egyensúlyt mind globálisan, mind részleteiben biztosítani. A modell alapján ki lehet iktatni a túlképzést, a munkaerőhiányt, az alulfoglalkoztatottságot: mindenki pontosan oda kerül, ahova képezték.

Az oktatásgazdaságtani irányzat művelői jól tudják, az efféle modellek működése alapvető változtatásokat követel meg az oktatási rendszerben. A következőkben megpróbáljuk bemutatni azokat az oktatási reformelképzeléseket, amelyeket az irányzat szerzői húsz év alatt előterjesztettek.

A reformelképzelések közös pontja az a követelményrendszer, amelynek az oktatási rendszer meg kell hogy feleljen.²⁹ A sokoldalú, harmonikusan fejlett személyiség kialakítása, az új típusú szakember és ember nevelése, a magas műveltségi szint elsajátítása, szilárd politikai világnézet, elmélyült szakmai ismeretek tartoznak a követelményrendszer elemei közé.

Az általános műveltség megszerzése több szempontból fontos. Fontos, mert a tudományos-technikai forradalom magas műveltséggel rendelkező dolgozókat kíván meg, olyannyira, hogy átalakítja a szakképzetlen munkaerővel szemben támasztott követelményeket is.

Az általános műveltségi szint növelésével párhuzamosan - fogalmaznak szerzőink - az oktatásnak kerülnie kell a specializációt. A sokoldalúságnak az oktatási intenzitás növekedésében kell lecsapódnia, maga után vonva az oktatás jobb megszervezését, korszerűsítését. Az oktatás sokoldalúsága növeli a munkaerő alkalmazkodóképességét, de megköveteli az oktatási rendszer rugalmasságát is.³⁰

Olajos Árpád, elfogadva a kongruenciaelmélet alapjait, bizonyos kérdésekben más véleményen van. A szakmai ismeretek megszerzését ő az iskolán túli képzési formák - posztgraduális for-

mák - felerősítésében, térhódításában látja biztosítottnak.³¹ Mások - így Craveró Róbert, Tímár János - változatlanul az oktatási rendszer intézményes formáira helyezik a hangsúlyt. A hetvenes évek elejétől ők is szót emelnek a létező túlspecializálódás ellen, de ezt a jelenséget a vállalatok szűk látókörű, a pillanatnyi munkaerőigény kielégítésében lecsapódó munkaerő-gazdálkodásának tulajdonítják. Szerintük a vállalatok "kész szakembereket" követelnek az iskolától. Felmerül a kérdés, ha ez a hiba, akkor mi történik a globális összhang - Tímár által következetesen vallott - elvével, ami ugyanis éppen a kész szakemberek intézményes képzését követeli meg.

Ezek az elvek a reformok konkrét leírásában eltérő módon jelentkeznek.

Az oktatási reformelképzeléseket - híven a munkaerő-prognózishoz - a hatvanas években az a cél uralja, hogy 1980-ra minden második dolgozó szakképzett legyen. E mellett számolnak az általános iskolázottság emelkedésével. Bízunk abban, hogy 1980-ra sikerül a népgazdaság foglalkozásokra lebontott igényét az oktatási rendszer által kielégíteni. Növelni kell - mondják - a középiskolai beiskolázások számát, ezzel párhuzamosan emelni a felsőoktatásban tanulók létszámát. 1980-ra ezek számát 30-32 ezer főre becsülték.

A tervek megvalósulása felé vezető első lépésnek tekintették az 1961-es oktatási reformot. E törvény - hangsúlyozzuk, eredeti alakjában - lehetővé tette volna távlatilag a középiskolázás általánossá válását. Az oktatási reform - mondták szerzőink - biztosítani fogja a nagyobb nehézségek nélküli elhelyezkedést. Tímár egyetlen egy problémát lát, a vidéki - főleg szakképzetlen - lányok elhelyezkedésének kérdését. Külön üdvözli a gimnáziumok 5+1-es rendszerét, ezt a tovább nem tanuló fiatalok elhelyezkedése szempontjából tekinti döntő fontosságúnak.

Az elképzelések szerint a gimnázium egyetemre, a szakközépiszkola főiskolára készített volna fel. E tendencia automatikusan létrejön - vallja Tímár János. A szakközépiszkola másik előnyét a középfokú szakember szükséglet biztosításában látja.

1967-ben - az oktatási reform gyors módosítása után - Tímár már erőteljesen utal arra, hogy az új munkaerő, a fiatalok 40%-a továbbra is mint szakképzetlen betanított és segédmunkás léphet

munkába. A szakképzetlen fiatalok nagy többsége csak az általános iskolai végzettséggel rendelkezik, ezért ezt a csoportot a továbbtanulás szempontjából egyszerűen "leírják", ők az oktatási rendszer további lépcsőinek tervezésekor szóba sem jöhetnek.

Tímár azzal számol, hogy 1970-ig csökkenni fog a továbbtanulók száma, így a továbbtanulás szempontjából nagyobb szerepet kap majd a tanulmányi eredmény. Megemlíti, szerinte Magyarországon magas a népesség iskoláztatási igénye, továbbtanulási elképzelése. Ezért - lehetőségként - számot vet azzal, hogy a középiskolában továbbtanulni szándékozók száma meghaladja a népgazdaság szükségletét.

A túlképzést elkerülni - Tímár javaslatai alapján - csak úgy lehet, ha a gyengébb tanulmányi eredményt elért tanulókat nem gimnáziumba iratják be, hanem szakközépiskolába, hiszen itt adott számukra a szakmai tudás megszerzésének lehetősége. Elítéli azokat a szülőket, akik tehetségtelen gyerekeiket a gimnáziumba küldik, tetükben a fizikai munka iránti előítélet megnyilvánulását látja.

A gimnáziumba - írja - annyi gyereket kell felvenni, hogy az érettségizettek száma megfeleljen az egyetemre felvettek számának.³²

Összefoglalva elmondhatjuk, a jobb képességűek megcélózhatják - már a VIII. általános befejezése után - az egyetemet, a gyengébbek a szakközépiskolán keresztül a főiskolát. A gyengébb tanulók leggyengébbjei pedig elmehetnek segéd- és betanított munkásoknak.

Tímár nem látja pontosan és világosan a demográfiai hullám várható hatását, így a növekedés prognosztizálása mellett némi csökkenést is számításba vesz. Véleményének komoly és megváltoztathatatlan eleme "a fiatalok 3/4-ét kell előkészíteni, ... hogy az érettségi után a munkába állás lehetőségével és szükségszerűségével realisan számoljanak."³³

Az oktatásgazdaságtani irányzathoz tartozó szerzők a hetvenes években is beterjesztették oktatási reformelképzeléseiket.

Egy 1969-ben készített munkaerő-gazdálkodási távlati tervzet szerint³⁴ a középfokú oktatás várhatóan ki fogja elégíteni a népgazdasági szükségleteket. A szerzők szerint egyetlen egy probléma vár tisztázásra, a korai pályaválasztás kérdése. Ezt az általános iskola meghosszabbításával vélik megoldani.

Timár János - másoktól eltérően - a felsőoktatás visszafogását javasolja, emiatt ugyanis csökkenni fog a gimnáziumba beiskolázott tanulók létszáma is. E tény javítani fogja a szellemi dolgozók kínálata és kereslete közötti összhangot.

Bizonyos szakmunkaerő-feleslegre lehet számítani - folytatja -, de nemhogy enyhülne, növekedni fog a szakképzetlen dolgozók iránti kereslet. Ezek miatt a tendenciák miatt az oktatást a következők szerint kell fejleszteni:

A szakképzésben széles profilú, alapvető ismeretek átadására törső képzést kell megvalósítani. Előtérbe kell állítani az általános iskolaiképzést, a hátrányos helyzetű családok segítségét.

A reform első intézkedése az általános iskola meghosszabbítása. Ezt mind lefelé - óvoda - mind felfelé - 10 osztály - meg kell valósítani. Így ugyanis a szakképzetlen - tovább nem tanuló - munkaerő magasabb általános műveltséggel rendelkezik, mint jelenleg. Az általános műveltség növelése megfelel a tudományos-technikai forradalom által felállított követelményeknek.

Felül kell vizsgálni a középiskolai rendszert. Az alapvető kérdés az, hogy aki 1-2 év után abbahagyja a tanulást, szakképzetlen munkaerőként jelenik meg a munkaerőpiacon. A megreformált középiskolai képzés ezt nem tenné lehetővé, egy-két kiegészítő intézménnyel számolva a szakképzettség biztosítható.

A nyolcvanas években az oktatásgazdaságtan előtérbe állította az oktatási rendszer egész szerkezetének megváltoztatását. Le kell építeni - mondják - a túlméretezett szakképzést, biztosítani kell a szakképzetlen munkaerő iránti népgazdasági kereslet kielégítését. E két törekvés terveikben összekapcsolódik.

Craveró Róbert eltérő véleményt nyilvánít ezekben a kérdésekben. Az egyensúly elvét fenntartva követelményként fogalmazza meg az iskola és a munkahely közötti ésszerűbb összhangot. Az új munkamegosztás szerint a vállalat nem kaphat kész szakembereket, a specializált képzést neki magának kell megvalósítania. Az iskolai szakképzés így a tudás átadására koncentrálhat.³⁵ Mindezt ki kell egészíteni a hosszabb általános iskola kiépítésével. Erre kell ráépíteni az általános szakmai tudást közvetítő szakiskolákat. Craveró e rendszerben helyet keres a posztgraduális képzési intézmények hálózatának is.

A reformelképzelések ismertetését befejezve dolgozatunk első részének végére értünk. Értékelésünk és kritikánk még hátra van. Ebben megpróbáljuk az oktatásgazdaságtani irányzat mondani-
valójának főbb elemeit szemügyre venni, számolva azzal, hogy a
részletkérdések ismét homályban maradnak.

3. Az oktatásgazdaságtani irányzat értékelése és bírálata

E fejezet felépítése nagyjából megegyezik az előző két fe-
jezet szerkezetével. Észrevételeinket és megjegyzéseinket az első
két rész problémáinak sorrendjét követve próbáljuk megfogalmazni.

Amennyiben az irányzat gazdaságról vallott felfogását vesszük
nagyító alá, könnyen szemünkbe ötlik a gazdasági jelenségek tech-
nicista felfogása. A technikai fejlődés mint fő érv, töretlen ten-
denciaként uralja az idézett szerzők felfogását. A termelőerők és
a termelési viszonyok, a termelési eszközök és az ember kapcsolatát,
viszonyát leegyszerűsítve tárgyalják, mechanikusan szétválasztják
a "szervesen összetartozót".³⁶ A technikai fejlődés előtérbe állí-
tása, a termelőerők vulgárokonómiai primátusa miatt sem foglalkoz-
hatnak a gazdaság szervezeti felépítésével, a gazdasági jelenségek
társadalomba ágyazottságával. Így könnyen feltételezhetik, hogy a
fejlődés, a technika felfutása magától átalakítja a termelés szfé-
ráját, de ebben - bizonyíték rá az elmúlt húsz év - óriásit téved-
nek.

Tévedésük megmutatkozik abban a tényben, miszerint az álta-
lak felvázolt - technikai fejlődésre alapozott - gazdasági-társad-
almi változás nem következett be, talán ezért is kénytelenek 4-5
évenként új jóslásokba bocsátkozni.

Gazdasági modelljük eltekint a társadalom konkrét totalitá-
sának elemzésétől, de nem számol a gazdaság történetileg kondicio-
nált dinamikájával sem. Ökonómiai szimplifikációjukat kiegészíti
és keretbe foglalja a fejlődés evolutív felfogása. Például nem
került említésre az a tény, hogy Magyarországon azért az elmúlt
húszegynéhány évben volt egy-két - a gazdálkodás addigi tradícióit
megváltoztatni akaró - reform. Ezek után az intézményreformok után
persze már nem lehet a gazdaságot úgy leírni és elképzelni, mint
ahogy szerzőink ezt teszik.

A leegyszerűsítő kategóriákkal leírt gazdasági jelenségek
világában a munkaerő absztrakt, társadalmi meghatározottságuktól

megfosztott emberek (népesség) halmazává válik. Az idézett szerzők írásaiban szó sem esik a társadalom rétegződésének kérdéséről, az egyenlőtlenségek és a gazdasági viszonyok kapcsolatáról. Jól látszik mindez például a mobilitás fogalmának használatában. Mobilitáson egyszerűen munkaerőmozgást értenek; az hogy mi történik eközben (életmódváltozás, értékrend-átalakulás) nem nagyon érdekli közgazdászainkat.

Ezt az egyszerű gazdaságot egyszerű eszközökkel kell irányítani. Ilyen egyszerű - de nagyszerű - eszköz a tervgazdálkodás. Egyenesen hihetetlennek tűnik, de igaz: még a nyolcvanas évek elején is ragaszkodtak a mindenre kiterjedő, mindent felölelő tervezés egyetlen és biztos módszeréhez. Úgy véljük szocializmus- és valóságképük anakronisztikus.

Anakronizmusuk bizonyítéka a növekedési modell kritikátlan beépítése elméletükbe. Mindvégig a még több szakmunkaerő képzésén fáradoznak. (Talán csak a nyolcvanas évek elején lazítanak kicsit.) A szocializmus azonos a növekedés örökös megvalósulásával, és megfordítva: a növekedés a szocializmus lényege.

A szocializmus általuk interpretált változata, intézményeit tekintve felemás. Rendelkezik például piaccal, de csak munkaerőpiacról tesznek említést. (Ennek az összhangját kívánják ugyanis biztosítani az oktatási intézmények.) Ez a piac tartalmát tekintve azonban inkább hasonlít egy redisztributív állami elosztáson nyugvó intézményre, mint a dinamikus árugazdaságnak a gazdaság törvényszerűségei szerint működő piacára. Ez összhangban van előfeltevésükkel is, miszerint a piaci egyensúly biztosítása megköveteli a folyamatos és szüntelen állami beavatkozást, sőt az állami tervezés a munkaerő egyes ágazatok közötti kiosztását jelenti. Az oktatási reformok sorozatát is az állami beavatkozások közé kell számítanunk.

Az ilyenképpen elismert és befolyásolt piac alaptörvénye a harmónia, az összhang. Amennyiben megbomlik az összhang; a "rend", akkor baj van, akkor működésébe bele kell nyúlni, társadalmi-állami eszközökkel biztosítani kell az összhang törvényének érvényesülését. Így a munkaerőhiány - a túlképzés következményeként - nem minősül másnak, mint az összhang felbomlásának, a tervezés fogyatékoságának. Szó nem lehet a társadalmi-gazdasági intézmények, szervezetek, struktúrák vizsgálatáról, feltérképezé-

séről. Mindez felesleges dolog is, hiszen a tervezőmunka színvonalának javításával a problémák megoldódnak.³⁷

Nemcsak a gazdaság területén, a társadalomban is a harmónia érvényesül. A munkaerő-szükségleten alapuló oktatástervezés számára a harmónia megvalósítása a követendő cél. A jó oktatástervezés képes a társadalmi feszültségek nagy részének kiiktatására, megelőzésére.

Az összhang törvénye a népgazdaság munkaerő-szükségletének biztosításán alapul. Így a népgazdaság érdeke a legfontosabb, legelismertebb érdek. Ennek kell alárendelni a hosszútávú tervezést, az oktatási intézmények hosszútávú tervezését, reformját és a munkaerő-gazdálkodást. Nemcsak a legelismertebb, hanem a mindenki számára követésre ajánlott érdek is, népgazdasági érdek. Az egyén - a dolgozó - megoldja problémáit, ha alárendeli magát a népgazdasági érdekeknek, és a szükségleteknek megfelelő pályát választ; a vállalat akkor cselekszik helyesen, ha lemond szűkkörű, önző, pillanatnyi érdekéről. De mi van akkor - kérdezzük -, ha a vállalat ösztönző rendszere olyan, hogy nem tud erről lemondani, és továbbra is a - jogilag befolyásolt - szűkkörű érdekeit követi? Nyilvánvaló, a különböző elvárások között konfliktusok jönnek létre, a vállalat valamilyen technikával kénytelen feloldani ezt a konfliktust (lobbyszás). Mindezek a kérdések kimaradtak közgazdaszaink világából, szerintük aki nem tud elhelyezkedni, az rendhagyó eset (atipikus), aki képességeinek nem megfelelő munkát végez, kivétel, a vállalat megnevelendő, mint ahogy a tehetségtelen gyermekét gimnáziumba küldő anyuka is. A hosszútávú népgazdasági tervezés alapja a tudomány. Scientizmus - mondjuk erre, hiszen a hosszútávú gazdaságfejlesztés tervei a politikai összeütközések és akaratok figyelembevétele nélkül születnek. Mivel hiányzik az érdekek hálózata, nincs konfliktus, nincs tehát politika sem, világképük - mint idegen anyagot a test - kivetni ezeket a tényezőket.

Nagyon sok problémát vet fel a hosszútávú munkaerő-tervezés módszertana is. Fontos erre felhívni a figyelmet, mert az oktatás reformjának ezek az előirányzatok az alapjai. Kérdezhetjük azt is, minek az alapján készült mindez, miért ez a statisztikai összefüggés a számított trend alapja, és miért nem az? A technikai evolucionalizmus alapján könnyen rá lehet lelteni a számítások elvi alapjaira, de mi van akkor, ha a technikai fejlődés nem érvényes? (Mint ahogy tényleg nem az.)

Példaképpen említhetjük: az 1979-1981-es évekre bebizonyosodott, hogy a növekedésprognózisok tarthatatlanok. Anélkül, hogy a módszertan kérdéskörét körüljárnánk, a számítások egyik részletét elemeznénk, csak a módszertan iránti kételyeinket fejezzük ki.

Az oktatási intézményhálózatot a távlati munkaerő-szükséglet alakulása szerint kell változtatni - vallják szerzőink. E szerint az oktatás fejlesztését alá kell rendelni a munkaerő-szükséglet alakulásának. Kérdéses dolog ez, mivel a távlati terv fiktív számításokon alapul, és az oktatás rendszerét e fiktív követelményeknek megfelelően kellene programozni.

A távlati munkaerő-tervezés dominanciája a foglalkoztatás-politika primátusát jelenti, minden egyéb mellékes (például a szociálpolitika) vagy ennek alárendelt (például az oktatáspolitikát). Szerzőink részéről a gazdaságpolitika is elmarasztalásban részesül, mivel nem tud megfelelni a foglalkoztatás-politikának. Az oktatáspolitikát önállósága ebben a logikában fel sem vetődhet.

A szociálpolitika egyetlen egyszer vetődik fel, megemlíti ugyanis a hátrányos helyzetű családok segítésének szükségességét.

Amennyiben az oktatási reformokról kifejtett elképzeléseket elemezzük, kiderül: a szociálpolitika nem egyszerűen figyelmetlenség miatt maradt ki, hanem bármiféle szociálpolitika kísérlete is ellentétben van az elképzelések egészével.

A hetvenes évek végén - lévén túlképzés - az oktatási reformok fő célja a betanított és segéd munkások megfelelő számának biztosítása volt. (40% - emlékezzünk!) A szerzők úgy gondolják, ennek elérése végett - az intézményi reformokkal párhuzamosan - jobban kell érvényesíteni a tanulmányi eredményeken alapuló szelekciót. Ezáltal a jobb képességű gyerekek tanulhatnak tovább. Amennyiben a tehetségesek továbbtanulnak, a tehetségtelenek - és rosszabb tanulmányi eredménnyel rendelkezők - nem, biztosítva van az elegendő segéd- és betanított munkás.

Csakhogy, a magyar szociológia elmúlt tíz éve során született kutatási eredményekből tudjuk, hogy az oktatási rendszeren belül a tehetséges-tehetségtelen kategória társadalmi összefüggéseket takar, nagyon jól körülírható rétegek gyermekei minősülnek e mérce szerint tehetségesnek, illetve tehetségtelennek. A szerzők törekvése tehát, amely az oktatási rendszer belső szelekciójának

felerősítésén alapul; semmi egyebet nem jelent, mint annak követelését, hogy az eddigieknél is élesebben hagyjuk érvényesülni az oktatási rendszer társadalmi egyenlőtlenségeket megerősítő hatását; a társadalmi rétegződés - egyenlőtlenségi rendszer - újratermelése által biztosítsuk a továbbtanulás lehetőségét, illetve lehetőségét. A létező egyenlőtlenség-rendszert szeretnék tehát beépíteni, még jobban kidomborítani a továbbtanulás esélyeinek biztosításánál. Úgy gondoljuk, e miatt nincs szociálpolitika, mert a létező kulturális-társadalmi egyenlőtlenségek ilyen felhasználása - és megerősítése - nem tűr szociálpolitikát még az oktatási rendszeren belül sem.

Ezért joggal állíthatjuk, szólam mindaz, amit a sokoldalúan fejlett személyiség kineveléséről elmondanak. Mindenesetre e jelzót az oktatási rendszerrel szemben támasztott követelmények között a fő helyre teszik. A másik - belső követelmény - a tehetségesek kiválasztása. Az oktatásnak általános műveltséget és szakképzettséget is kell adnia. Meg kell felelnie a munkaerő minőségi és mennyiségi összetételének, de nem szabad túlspecializálódnia.

Ezek közül az egymásnak ellentmondó követelmények közül az oktatáson valamit mindig számon lehet kérni, mivel valamelyik követelmény mindig túl van a megvalósíthatóság határán. E követelmények egyszerre sohasem valósíthatók meg, de kiváló ideológiát jelentenek minden reformtörekvés számára.

Az oktatási rendszerben - közgazdászaink szerint - mindenki szakemberként végez. Még a betanított és segédmunkás is, azzal az eltéréssel, hogy ő olyan szakember, aki csak általános műveltséggel rendelkezik. Veszélyesnek tűnik az egész oktatási rendszert a szakemberképzés területének tekinteni, hiszen az egyetemi végzettséggel rendelkezők esetében (jogász, filozófus, népművelő, pedagógus) vagy a szakközépiskolai érettségivel rendelkezőknél (közgazdasági szakközépiskola) elég haloványan vagy alig érvényesül a szakmai jelleg. Mivel - szerzőink szemszögéből - minden szakképzés, az oktatási rendszer kulturális funkciója - amire előszeretettel hivatkoznak - a szakképzésre redukálódik.

Tragikussá válik a helyzet az értelmiségképzés esetében. Nemcsak a gazdaság, a társadalom, az oktatási intézmények redukálódnak le egyszerű kategóriák és kifejezések halmazává, hanem az oktatási intézményekben közvetített "tudás", "szaktudás" is.

Nem más ez, mint technológiai ismeret, a fejlett technológia működtetéséhez elengedhetetlenül szükséges információmennyiség, kiegészítve néhány magatartási modell - alkalmazkodóképesség - elsajátításával.

Ezek a magatartási módok sem mások, mint a technikai követelmények emberi nyelvre lefordított megfelelői. Műveltség és művelődés nem többek az információk begyűjtésénél, az elavult tudások kicserélésénél.

Ellentmondásokra bukkanunk az oktatás és a szakképzés viszonyait elemezve is. Egyfelől a szakmai képzésnek meg kell felelnie a szakmastruktúra minőségének és mennyiségének, másfelől a vállalatoknak elítélendő az a törekvése, hogy ők kész szakembereket igényelnek. A teljes tényálláshoz hozzátartozik az, miszerint a nyolcvanas évekre egyes szerzők felismerték, hogy a helyes szakmai képzés kialakításához ki kell lépni az iskolai hálózathoz. Ezért a posztgraduális képzést, a vállalati továbbképzési formák rendszerét akarják kialakítani. Elképzelésük hatékonyságát rontja az a tény, hogy alapelveiket változatlanul fenntartották, így megoldási kísérletüknek nincs igazi átütő ereje.

Szerzőink a hatvanas évek elején az oktatás harmónikus, nyugodt, kiegyensúlyozott fejlődését szerették volna biztosítani. Ennek ellenére kb. öt évenként újabb és újabb ötletekkel állnak elő. A munkaerő-szükséglethez való alkalmazkodás éppúgy a kiegyensúlyozatlanság, a bizonytalanság légkörét hozta magával, mint elődje. Ennek okát a valóság törvényszerűségeivel mit sem törődő, evolutív ideológiára alapozott nézetekben, elképzelésekben kell keresnünk.

Jegyzetek

1. A feldolgozott irodalom bibliográfiája:

- Tímár J.*: A munkaerő-gazdálkodás tervszerűsége, a szakmunkás-szükséglet és -fedezet tervezése - Közgazdasági Szemle (KSZ), 1960/6.
- Tímár J.-Berettyán L.*: A népgazdaság munkaerőhelyzete a II. ötéves terv időszakában - KSZ, 1961/7.
- Tímár J.-Balla L.*: Népgazdaságunk szakember-ellátottságának problémái - Társadalmi Szemle (TSZ), 1961/12.
- Tímár J.*: Távlati szakmunkás-szükséglet - szakemberképzés - KSZ, 1962/11.
- Tímár J.-Berettyán L.*: Magyarország munkaerőhelyzete 1961-1971 - KSZ, 1963/11.
- Tímár J.*: A felsőoktatás 20 éves tervéről - Felsőoktatási Szemle, 1963/11.
- Kovács J.*: A munkaerő értékelése többszintű árrendszerben - KSZ, 1965/3.
- Tímár J.*: Oktatásgazdaságtan - KSZ, 1965/9.
- Tímár J.-Nagy I.*: Az új munkaerő helyzete és a fiatalok pályaválasztása - TSZ, 1965/10.
- Kovács J.*: A szakképzés és a nemzeti jövedelem - KSZ, 1966/4.
- Tímár J.*: A szakmunkaerő-szükséglet és az oktatás tervezésének kapcsolatai - KSZ, 1966/6
- Kovács J.*: Szakképzés és beruházás - KSZ, 1966/7-8.
- Tímár J.*: A köznevelés fórumán - Köznevelés, 1966/22.
- Hipotézisek a foglalkoztatás és az életszínvonal alakulására 1985-ig - Gazdaság, 1969/3. (Készítette: Hoch, Huszár, Kovács, Tímár)
- Tímár J.*: Fluktuáció és mobilitás - Valóság, 1969/9.
- Tímár J.-Kiss A.*: A szakemberellátás - munkaerő-struktúra - TSZ, 1970/6.
- Tímár J.-Kiss A.*: A munkaerő-struktúra és az oktatás fejlesztése - TSZ, 1970/7.
- Tímár J.*: A foglalkozási struktúra alakulása Magyarországon - Valóság, 1970/1.
- Kovács J.*: Néhány gondolat a bérarányok távlati alakulásához - Gazdaság, 1972/3.

- Olajos A.*: Képzettségi színvonal, szakemberstruktúra - Statisztikai Szemle, 1973/5.
- Olajos A.*: A foglalkoztatottság alakulása és szerkezeti változása (Nemzetközi összehasonlítás) - Gazdaság, 1973.
- Olajos A.-Venyige J.*: A szakemberek fluktuációjára és mobilitására - Gazdaság, 1973/4.
- Kovács J.*: Teljes foglalkoztatottság és munkaerőhiány - KSZ, 1974/7-8.
- Tímár J.*: A köznevelési rendszer távlati fejlesztése - Valóság, 1976/1.
- Tímár J.*: A munkaerő-struktúra és a munkahelyi struktúra megfelelése - KSZ, 1976/3.
- Tímár J.*: A munkaerő-struktúra és a munkahelyi struktúra kongruenciája - Munkaügyi Szemle, III-IV. melléklet, 1976.
- Kovács J.*: Mennyit ér a magyar tudomány? - Magyar Tud., 1976/11.
- Craveró R.*: A népgazdaság munkaerő-szükséglete és az oktatás távlati fejlesztése - TSZ, 1977/5.
- Tímár J.*: Foglalkoztatáspolitikáról és munkaerő-gazdálkodásról - KSZ, 1977/2.
- Kutas J.-Olajos A.*: A vertikális szakmai mobilitás tendenciái - KSZ, 1978/4.
- Kutas J.-Iván P.*: A munkaerő-szerkezet az ezredfordulón - Gazdaság, 1978/1.
- Craveró R.*: A szakképzés munkamegosztása - TSZ, 1978/11.
- Tímár J.*: Foglalkoztatáspolitikai, munkaerőhelyzeti, gazdaságfejlesztési - Gazdaság, 1979/1.
- Kutas J.-Olajos A.*: A horizontális szakmai mobilitás tendenciái - 1979/6.
- Tímár J.*: Munkaerőhelyzetünk jelene és távlati - Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 1964.
- Tímár J.*: Továbbtanulás és elhelyezkedés - Tankönyvkiadó, Bp. 1967.
- Kovács J.*: Szakképzés és a népgazdaság - Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 1968.

Kovács J.: Tervezési modell az iskolarendszer beiskolázási előirányzataira (MTA Közg. Tud. Int. évkönyve) - Bp. 1969.

Népgazdaságunk fejlődésének időszerű kérdései c. kötet - Kossuth, Bp. 1971. (Gazdasági fejlődésünk és az oktatás c. rész. Kovács János munkája)

Olajos Á.: Szakképzés és foglalkoztatottság - Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 1978.

Kovács J.: A munkaerő társadalmi újratermelésének tervezése - Akadémiai Kiadó, Bp. 1980.

Tímár J.: A társadalmi-gazdasági haladás és oktatási rendszerünk fejlődése (Sokszorosított jegyzet)

2. "... a szakmai csoportok belső szakmai struktúrája állandóan és viszonylagosan gyorsan változik, ez a legközvetlenebbül összefügg a társadalmi és gazdasági fejlődéssel, s elsősorban a tudományos és technikai haladással."

Tímár-Balla - TSZ, 61/12

"A tudományos és technikai fejlődés a termelékenység növekedése, a jövőbeni változásoknak is bőséges forrása lesz."

Tímár: Továbbtanulás ...

Bp. 1967. 10.o.

3. "A tudományos technikai haladás behatol a termelőerők alapvető alkotóelemeibe, átalakítja a termelőerők anyagi-műszaki elemeit, a termelőerők személyes elemeit, a munkaerőt, valamint az anyagi és személyes elem egyesülését a termelés folyamatában, azaz magát a munkafolyamatot."

Olajos Á.: Szakképzés és ...

KJK, Bp. 1978. 10.o.

4. *Kovács J.*: KSZ, 1965/3.

5. *Olajos Á.*: Szakképzés és ... Bp. 1978. 52.o.

6. "A termelőerők két alapvető tényezője, a termelési eszközök és az ember a maga tudásával. Ezért a termelőerők fejlődése felfogható az emberi tudás és ennek alkalmazásához szükséges eszközök fejlődéseként."

Kovács: A munkaerő ... Akadémiai Kiadó, Bp. 1980. 11.o.

7. "... a technikai haladás következtében magában a munka jellegében következnek be változások, amelyek a munkásokkal szembeni minőségi követelményeket megváltoztatják."

Tímár: Továbbtanulás és ...

Bp. 1967. 11.o.

8. A munkaerő "... a népességnek azt a részét jelenti, amely fizikai és szellemi érettségénél, valamint felkészültségénél fogva alkalmas arra, hogy a társadalmi-gazdasági fejlettség adott színvonala által meghatározott követelményeket kielégítő módon, rendszeresen részt vegyen a társadalmi munkában."

Tímár: Munkaerőhelyzetünk -

Bp. 1964. 7.o.

9. *Olajos A.:* Szakképzés és ... Bp. 1978. 8.o.

10. uo.

11. *Tímár:* KSZ, 1976/3.

12. uo.

13. "Ha nincsenek tervek, akkor nincs lehetőség annak objektív vizsgálatára sem, hogy a mai, helyesnek vélt intézkedések nem vezetnek-e komoly hibákra a jövőben. Az ilyen - terv nélküli tervgazdálkodás - nem alkalmas a hibák megelőzésére, az ellentmondások felszámolására, ami a szocialista tervgazdálkodás fontos eleme."

Tímár: KSZ, 60/6.

14. *Kovács:* A munkaerő ... Bp. 1980. 37.o.

15. *Olajos:* Szakképzés és ... Bp. 1978. 14.o.

16. *Kovács:* A munkaerő ... Bp. 1980. 39.o.

17. "... olyan körülményeket kell teremteni a szerteágazó, bonyolult és egymással tervszerűen összefüggő intézkedések komplex rendszere révén, amelyek között az egyes embernek önkéntes elhatározásán alapuló tudatos cselekedeteinek eredményeként, tervszerűen valósul meg a munkaerőnek a társadalom igényeit kielégítő újratermelése és elosztása."

Tímár: Továbbtanulás és ...

Bp. 1967. 10.o.

18. *Tímár:* Munkaerőhelyzetünk - Bp. 1964. 7.o.

19. *Olajos A.*: Szakképzés és ... Bp. 1978. 79.o.
20. *Tímár*: Továbbtanulás ... Bp. 1967. 32.o. + KSZ, 65/10.
21. *Tímár*: Valóság, 76/1.
22. *Kovács*: A munkaerő ... Bp. 1980.
23. *Tímár*: KSZ, 1976/3.
24. "oktatás alatt azt a folyamatot értjük, amelynek során az ember alkalmassá válik meghatározott funkciók ellátására a termelésben, vagyis az a folyamat, amelynek során megszerzi e funkciók ellátásához szükséges szakképzettséget."
Tímár: KSZ, 66/6.
25. *Tímár*: KSZ 65/9. + *Tímár-Balla*: TSZ, 61/12.
26. *Kovács*: A munkaerő ... Bp. 1980.
27. *Olajos*: Szakképzés és ... Bp. 1978. 92.o.
28. *Kovács*: A munkaerő ... Bp. 1980.
29. *Olajos*: Szakképzés és ... Bp. 1978. 78.o.
30. uo.
31. uo.
32. *Tímár*: Továbbtanulás és ... Bp. 1967. 42.o.
33. uo. 65.o.
34. uo.
35. *Craveró R.*: TSZ, 1978/12.
36. Hadd hivatkozzunk most Marx elemzéseire. Különösen MEM 46/1. (Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatába)
37. Lásd erről: *Huszár Tibor*: Valóság, 80/6.